

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

NARTLARIN SÜRGÜN ÇOCUKLARI¹

Evren GÜNEVİ USLU²

Oğuzhan DUMAN³

Eray ÜNAL⁴

Öz

18. yüzyılda imparatorluklar içerisindeki siyasal hareketliliklerin etkisiyle birçok millet göçe zorlanmıştır. Bu göçlerden en fazla etkilenenler Balkan ve Kafkas halkları olmuştur. Yirmi yılı aşkın sürede gerçekleşen ve iki milyona yakın Kafkas halkını yurtlarından ayrılmak durumunda bırakan bu göç, tarihte bilinen en büyük zorunlu göç hareketlerinden biridir. Gerek kandaşlık, gerekse dindaşlığın getirmiş olduğu sorumlulukla Osmanlı İmparatorluğu bu göçlere kayıtsız kalmamıştır. Bu süreçten en fazla, Çerkesler, Gürcüler, Abhazlar başta olmak üzere Karaçaylar, Balkarlar gibi milletler etkilenmiş ve göç esnasında asla unutulmayacak trajik olaylarla da karşılaşmışlardır. Osmanlı topraklarına göç eden Kafkas halkları, Anadolu'da farklı bölgelere yerleştirilmişler ve Eskişehir, Sakarya, Düzce, Kocaeli gibi şehirlerde yoğun Kafkas halk nüfusu oluşmuştur. Özellikle bu bölgelere kültürel çeşitlilik getiren milletler, Cumhuriyet dönemi ile birlikte önemli katkılar da sağlamışlardır. Eğitim başta olmak üzere, tarım, teknoloji ve kültürel değerlerin artışına vesile olmuşlardır. Düzce Üniversitesi'nin bulunduğu konum ve üstlendiği misyon gereği bölgede yaşayan kültürlerin araştırılması, geliştirilmesi ve kayıt altına alınması amacı ile gerçekleştirilmesi planlanan bu belgesel projesinin olumlu çıktıları olacağı düşünülmektedir. Yaşanılan bu göçlerin araştırılarak dönemin anlaşılmasına katkı sağlaması için tasarlanan bu belgesel projesi için kaynakların bir kısmını yazılı kaynaklar oluştururken diğer önemli kısmını ise sözlü kaynaklar oluşturmuştur. Proje ile Kafkas halklarının yaşadıkları olayların mahiyeti, kültürel değerleri, göç sonrası yaşamları ve toplumsal olarak geçirdikleri sosyal değişimlerin anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sürgün, Belgesel, Çerkes, Abhaz, Kafkas.

EXILE CHILDREN OF THE NARTS

Abstract

In the 18th century, many nations were forced to migrate due to the influence of political movements within the empires. The people most affected by these migrations were the Balkan and Caucasian peoples. This migration, which took place over twenty years and forced nearly two million Caucasian people to leave their homeland, is one of the largest forced migration movements known in history. The Ottoman Empire, with the responsibility brought by both kinship and co-religionism, did not remain indifferent to these migrations. Nations such as Karachays and Balkars, especially Circassians, Georgians, Abkhazians, were most affected by this process, and tragic events that will never be

¹ Bu çalışma, Düzce Üniversitesi BAP-2021.09.08.1202 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi ile desteklenmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, e-mail: evreguneviuslu@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4134-3897.

³ Öğretim Görevlisi, Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, e-mail: oguzhanduman@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1798-3392.

⁴ Öğretim Görevlisi, Düzce Üniversitesi, Gölyaka Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama Bölümü, e-mail: erayunal@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4001-4437.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Günevi Uslu, E., Duman, O. & Ünal, E. (2024). Nartların Sürgün Çocukları. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(Özel Sayı), 185-201.

forgotten were encountered during the migration. The Caucasian Peoples who migrated to the Ottoman lands settled in different regions in Anatolia, and a dense Caucasian People's population formed in cities such as Eskişehir, Sakarya, Düzce and Kocaeli. Especially the nations that brought cultural diversity to these regions made important contributions during the Republican period. They have been instrumental in the increase of education, agriculture, technology and cultural values. It is thought that this documentary project, which is planned to be carried out with the aim of researching, developing and recording the cultures living in the region, due to the location and mission of Düzce University, will have positive outcomes. For this documentary project, which was designed to contribute to the understanding of the period by researching these migrations, some of the sources were written sources, while the other important part was oral sources. The project aims to understand the nature of the events experienced by the Caucasian people, their cultural values, their lives after migration and the social changes they have undergone.

Key Words: Migration, Exile, Documentary, Circassian, Abkhaz, Caucasian.

Giriş

Tarihte görülen en büyük zorunlu nüfus hareketlerinden biri 21 Mayıs 1864'te resmîyet kazanan ve büyük çoğunluğu Çerkesler'den oluşmak üzere iki milyona yakın Kafkasyalının binlerce yıllık yurtlarından sürülmesidir. 1864 yılında kitlesel/büyük hacimli olarak başlayan ve yüzyılın sonlarına kadar devam eden Kafkas göçleri esnasında özellikle Karadeniz kıyılarında büyük trajediler meydana gelmiştir.

Dünyanın çeşitli yerlerinde, farklı toplumlar tarafından yaşanan zorunlu göçler, kimi zaman telafi edilebilse de bazı koşullarda telafisi mümkün olmamıştır. Bir millet için en mühim olan en başta yurt, kültür, inanış, yaşayış, vb. değerler kaybedildiğinde, kazanılması kimi zaman imkânsızdır. XIX. yüzyılda gerçekleşmesi itibarıyla, bu trajediyi yaşayan insanlar başta olmak üzere, Osmanlı Devleti'ni yerel ahaliyi etkileyen Kafkas göçleri, Çerkesler başta olmak üzere diğer halkların tarihinde geri dönüşü olmayan izler bırakması açısından da öneme sahiptir (Altın, 2019).

Üç asır boyunca süren zalim saldırılarda onlarca katliam gerçekleştirmiş olan Rusya'nın bir buçuk asır önce Kafkas halklarına dayatmış olduğu sürgün süreci de yeni bir katliama dönüşmüştür. Zira apar topar yurtlarını terk etmek zorunda kalan insanların büyük çoğunluğu büyük acılar ve yokluklar içinde hayata veda etmiştir. Sağ kalabilenler de kültürel ve demografik soykırıma maruz kalmıştır. Rus-Kafkas savaşlarının Kafkas halkları aleyhine mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından Kafkasya'dan Osmanlı coğrafyasına kitleler halinde nüfusun bir kısmı yollarda bir kısmı da büyük zorluklarla ulaştığı sahillerde hastalıktan, yorgunluktan ve yoksulluktan kırılmıştır (Kanat, 2011).

Büyük çoğunluğu Çerkesler'den oluşmak üzere Osmanlı Devleti'ne sığınan Kafkas halkları, başta Anadolu olmak üzere Balkanlar, Suriye, Ürdün ve Irak'ta yoğun şekilde iskân edilmişti. Yurtlarından büyük zulümlerle sürdüğü 2 milyon insanı gittiği yerde de rahat bırakmayan Rusya, onların nerelerde iskân edileceğine de müdahale etmişti. Rusya'nın 2 Mart 1878'de Osmanlı Devleti ile imzaladığı anlaşmada, Rus hududuna yakın yerlerde iskân edilen Çerkesler'in yeniden iç bölgelere götürülmesi istenmiştir (Berzeg, 1996). Nitekim öyle de yapılmış, 150.000 Çerkes bu sefer de Rumeli'den Anadolu'ya ve Şam havalisine göçürülmüştür.

Birçok milletin ana yurtlarından ayrılmaya zorlanarak çıkarıldığı, bu sürecin iyi yönetilememesi neticesinde çok sayıda insanın hayatını kaybettiği, bunun yanında kültürlerine yabancı olan bir toplumda yaşamaya mecbur edildiklerinden, ileriki hayatlarında benliklerini kaybetme ihtimallerinin yüksek olması, bu işin failleri için insanlık adına geçilememiş bir sınav mahiyetindedir (Altın, 2019). Söz konusu sürgün neticesinde Osmanlı topraklarına göç eden Kafkas Halkları, Anadolu'da farklı bölgelere yerleşmişlerdir ve Eskişehir, Sakarya, Düzce, Kocaeli gibi şehirlerde yoğun Kafkas halk nüfusu oluşmuştur. Özellikle bu bölgelere kültürel çeşitlilik getiren milletler, Cumhuriyet dönemi ile birlikte önemli katkı da sağlamışlardır. Eğitim başta olmak üzere, tarım, teknoloji ve kültürel değerlerin artışına vesile olmuşlardır.

Düzce Üniversitesi'nin bulunduğu konum ve üstlendiği misyon gereği bölgede yaşayan kültürlerin araştırılması, geliştirilmesi ve kayıt altında tutulması amacı ile gerçekleştirilmesi planlanan bu belgesel projesinin olumlu çıktıları olacağı düşünülmektedir.

Bu projenin amacı Kafkas göçleri ile birlikte Düzce ve çevresindeki illere yerleşmek zorundan bırakılan Kafkas halkı ve onların yaşamlarının, kültürlerinin ve yaşadıkları toplumsal

değişimlerin araştırılarak kayıt altına alınmasını sağlayacak bir belgesel projesi gerçekleştirmektedir. Proje yaşanan bu göçlerin araştırılarak dönemin anlaşılmasına katkı sağlaması için tasarlanmıştır.

Proje sonucunda yaşanan göçler araştırılarak belgesel halinde bir belge olarak dönemin anlaşılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Ayrıca proje ile Kafkas halklarının yaşamları daha derin ve etkili bir biçimde göz önüne serilecektir. Proje farklı toplumların kültürel değerlerinin somut bir şekilde görülerek, kamuoyunun bilgilendirilmesini de sağlayacaktır.

Bu kapsamda gerçekleştirilen belgesel projesi için literatür taramasının yanı sıra 2022-2023 yılları içerisinde sözlü kaynaklarla röportajlar gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Çekilen görüntüler kurgulanmış, konuyla ilgili insert çekimler gerçekleştirilmiş ve belgesel projesi tamamlanmıştır.

Dergiye söyleşi olarak aktarılan belgesel röportajları, yazılı ve aslına uygun biçimde ilgili konu başlıkları altında sırası değiştirilmeden aktarılmıştır.

1. KAFKAS HALKLARI'NIN ZORUNLU SÜRGÜNÜ: “KAN VARDI, GÖZYAŞI VARDI, ACI VARDI, ÇİLE VARDI”

Erol Kılıç: 21 Mayıs 1864'te, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar tüm Kuzey Kafkas halkları, o kutsal topraklarda yaşayan Nartlar'ın çocukları, yani Kuzey Kafkas halkları, yüz küsür sene Rus Çarlığı ile savaşmak zorunda kaldı. Kuzey Kafkas halkları başka ülkelerin toprağında savaşmadı, kendi vatanlarını korumak için savaştı.

Memduh Ceylan: Kafkasya çok geniş bir coğrafya alan aslında genel olarak ikiye ayrılır Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya diye. Güney Kafkasya'da günümüzdeki devletleri sayacak olursak Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan gibi. Kuzey Kafkasya dağlık ve vadilerden oluşan bir bölgedir.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Dolayısıyla dağlık ve vadilerden oluşması münasebetiyle de Kuzey Kafkasya birden fazla ve pek çok millete ev sahipliği yapmış.

Yener Cengiz: Bölgede kendilerini kardeş adleden yedi tane halkın ana temel üzerine kurulduğu bir coğrafyadır. Burada Abhazlar, Adigeler, Çeçenler, Dağıstanlılar, Lezgiler, Osetiyililer, Kabartaylar gibi halklar yaşar.

İlhan Kıymet: Adigeler olsun Çeçenler olsun Dağıstanlar olsun Abhazlar olsun Kafkasya'nın halkıdır hepsi, bir başka yerden göç edip gelmemişlerdir oraya.

Prof. Dr. Fehmi Altın: O bölgelerde kalan küçük gruplar da vardır. Türk grupları Orta Asya'dan gelen Karaçay'dır, Balkar'dır, Kumok'tur. Bunlar mesela Nogaylar. Türk grupları oldu onlar da o bölgenin kültüründen etkilenecek o bölgenin kültürünü benimsediler.

Hikmet Neguç: Kafkasya diller vadisidir. Kafkasya çok etnik grupları olan fakat herkeste Etnik grubunun kendi kültürünü koruyan bir bölge diller bölgesi. Burada Abhazca Adigece (Çerkesce), Vuhubca, Kabardeyce, Karaçayca, Lezgice, Dargıca, Kumukça, Osetçe bunlar genel olarak konuşulan diller.

Hakan Jan: Metal çağları yaşarıldığı biliniyor araştırmalardan oradaki höyüklerden.

Yahya Kazokoğlu: Çok eski tarihlerde Sint ve Meod'larla ilgili ama bu milattan önceki yıllara gidiyor tabii ve Kasok'larla ilgili o biraz daha yakın. Devlet oluşumları ve prenslik olduğunu söylüyorlar.

Murat Seyok: İlk çağlardan beri bir geçiş yolu olmuş. Hunların Avrupa'ya gidişi ve Türkler'in Anadolu'ya girişi sırasında burası devamlı yol güzergâhı da olduğu için bir türlü burada istikrar sağlanamamış, yani bir devlet yapılanması olamamış.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Rus krezlikleri yani prenslikleri birleşip bir Rusya ortaya çıkmadan önce Bölgede Altınordu Devleti'nin hâkimiyeti söz konusu idi.

Dr. Faruk Ermemiş: Kuzey Kafkasya stratejik bir bölge. Her yerden Kafkasya'yı aşip geçme şansın yok. Çok önemli bölgeler var. Rusya bu Kafkasya'daki Çerkesler dolayısıyla Karadeniz'e inemiyor.

Hakan Jan: Bu, tarihte Moğollar için de geçerli oldu, Orta Asya toplulukları için de.

Memduh Ceylan: Bir de ortadoksluğun vermiş olduğu işte İstanbul merkez, işte Kudüs işte Antakya ortadoksluğun hani önemli merkezlerinden bir tanesi. Şimdi böyle çeşitli amaçlarla büyümek istiyor, ele geçirmek istiyor. Tabii böyle olunca işte genişledikçe Çerkesler'le karşı karşıya geldi.

Necdet Akoğlu: Nart soyunun yani mertlerin savaşçı bir soyu olduğu bütün dünya tarafından biliniyor.

Dr. Faruk Ermemiş: Dünyaya geldiği zaman daha küçük yaşlardaki ata binmeyi ve silah kullanmayı öğreniyor.

Yener Cengiz: Dolayısıyla da gerilla taktiğinin ilk Kafkasya'da başladığını söyleyenler doğru bir tespitte bulunuyorlar. Çünkü orada resmen tarih yazılmıştır. Koskoca bir imparatorluğa karşı siz 300 yıl parça parça kesintiye uğramadan savaş veriyorsunuz.

Hakan Jan: Savaşlar 1500'lü yılların sonlarında başladı. Ruslar önce Kuzey tarafta yer alan Bjedoğ gibi Besleney gibi kavimlerle savaşmaya başladı. Fakat Rus güçlerin çoğunluk olması, endüstriyel çağa geçmiş olmaları, savaş aletlerinin bizim topluluklarımızın savaş aletlerinin üstünde olması bu savaş süreçlerinin uzamasına sebep oldu ve savaşın Kafkaslar'ın kuzeyinden güneylerine doğru kaymasına neden oldu.

Prof Dr. Ali Ertuğrul: Kafkas kabileleri ve milletleri ise o dönemde dağınık bir şekilde varlıklarını sürdürüyorlardı ve birbirleriyle de rekabet halindeydiler. Dolayısıyla bu durumları aslında Rusların bölgeye nüfus etmesini de kolaylaştırıyordu. Ve bu çerçevede bölgede hem kolonizasyon yani nüfus kaydırarak, kaleler inşa ederek ve Hıristiyanlaştırmayı teşvik ederek bölgede nüfuzlarını kurmaya çalıştılar.

Prof. Dr. İlhan Genç: Çarlık Rusya çok ince bir siyaset uyguladı. Sadece Kafkas halklarına değil Türk dünyasına da uyguladı. Mesela Timur'dan sonra Türkistan'da Orta Asya'da bir daha büyük bir devlet kurulamadı. On beş civarında hanlık vardı. Hanlık demek küçük beylik. Kafkasya'da öyleydi Çarlık Rusça habire orayı ayrıştırıyordu. Bu bir tuzaktı yani hem Orta Asya'da hem Kafkasya'da çarlık Rusya'nın oyununa geldiler insanlar.

Hikmet Neguç: Her kabile kendi bölgesinde kendini savunurken son zamanlarda Hoz diye bir bölgede ulusal meclis oluşturuldu. Bu ulusal meclis sayesinde son direniş hareketleri yapıldı, anlaşmalar yapılmaya çalışıldı.

Nejat Özsoy: Bir toparlanma sürecine girildi. Bu toparlanma sürecinde yine kendi güçlerinin yetmeyeceğini öngörerek özellikle İngiltere ve Osmanlı'ya heyetler gönderildi. Bu heyetler tabii ki İngiltere'den ve Osmanlı'dan elleri boş olarak döndüler.

Prof. Dr. İlhan Genç: Osmanlı'da kendi derdine düşmüştü yani yardım da edilemedi Rusya'ya karşı.

Yener Cengiz: Osmanlı zaten her yerde toprak kaybetmeye başladığı için siyasi olarak da zayıflamaya başladığı için oradaki savaşa mücadeleye yeterli kadar destek veremedi.

Yahya Kazakoğlu: Ondan sonra Şeyh Şamil'in çıktığını görüyoruz sahneye. Ama ne tarafta daha çok Doğu Kafkasya'da yani kuzeydoğu Kafkasya'da. Ve Çeçen Dağıstan bölgesi'ni iyi konseyde ettiğini ve kendi önderliğini liderliğini büyük ölçüde kabul ettirebildiğini görüyoruz. Ve o kabul sayesinde de tabii cepheye sürülen asker sayısında daha bir düzen ve daha yüksek sayılarda gruplar oluştuğunu görüyoruz.

Memduh Ceylan: O farklı bir savaş yapıyordu Çerkesler farklı bir savaş yapıyordu. Ruslar böyle Hazar'dan Karadeniz'e bir hat kurdu. Nüfus çok az, teknoloji yok yani günümüz anlamında bir devlet yok. Öyle olunca nasıl direneceksin hani halk hareketiyle direnebiliyorsun. Şamil'in yaptığı da oydu.

Prof. Dr. Fehmi Altın: Doğu tarafında Şeyh Şamil'in de teslim olmasıyla, o da kaybedince Batı'da daha çok yoğunlaştılar ve onu da daha çabuk bitirdiler.

Nejat Özsoy: Savaşın 21 Mayıs 1864 yılında sona ermesiyle birlikte tabii Ruslar bunu büyük bir devlet töreniyle kutladılar ve Kafkasya coğrafyasında kalan Çerkesler'e iki seçenek sundular. Ya gösterdikleri yerlere yerleşecekler ya da vatanlarını terk edecekler.

Dr. Faruk Ermemiş: Çok zulüm yaptılar. Tarlaları yakıyorlar, buğdayları yakıyorlar, mısırları yakıyorlar, kadınları kızları kaçırıp esir pazarlarında satıyorlar. Yani o coğrafyayı sahiplenmek istiyorlar. Bu coğrafyada binlerce Çerkes, milyonlarca Rus askeri öldü. Rus'un silahları var, Çerkesler'in sadece kılıçları var.

Beycan Batur: Kan vardı, gözyaşı vardı, acı vardı, çile vardı.

Hakan Jan: Dolayısıyla sürgün zorunlu oldu. Kimisi buna zorunlu göç dedi. Bunu gören bir kısım Çerkes kavimler de aslında sürgün kararından önce göç etmeye başlamışlardı. Yani burada terim karmaşası da var. Sürgün mü göç mü?

Yener Cengiz: Bazıları buna direkt göç dediği zaman alınıyoruz tabii. Yani kimse kendi toprağını bile isteye durduk yere, direk isterse hiç ağaç olmasın, çatısı yıkık olsun kimse gönüllülük esasıyla orayı terk etmez.

Ali Ertuğrul: 64 yılında bölgedeki Adige nüfusunu tümüyle sürme kararı aldılar ve bunu uygulamaya geçirdiler. Ve bugün büyük sürgün olarak nitelendirilen ve yaklaşık 1.000.000, 1.200.000, 1.500.000 gibi nüfusun sürülmüş olduğu bir muhaceret seline meydan verdiler.

Yahya Kazokoğlu: Sürgünde bu tarafa gelirken iki ana güzergâh kullanıldığını görüyoruz. Bir tanesi Romanya'nın Köstence Limanı'na doğru gelindiğini ve Balkanlar'a yerleştirildiklerini görüyoruz. Diğeri de direkt Karadeniz'de bizim Karadeniz bölgesi dediğimiz illere yerleştirdiklerini görüyoruz. Orda baktığımız zaman Trabzon, Samsun limanı, Kefken gibi limanlar hatta Akçakoca bazı rivayetlere göre ana indirme yerleri.

Aykut Özkurt: Tabii göç esnasında çok büyük sıkıntılar yaşandı. Özellikle Karadeniz'i güzergâh olarak kullananlar o yaralı bereli gemilerle gelirlerken çoğu gemiler battı. Gemilerde mesela telef olan insanlarımız oldu.

Sinan Tahan: Osmanlı'nın temin ettiği gemilerle Türkiye'ye gelirken makinalı tüfek ateşleri altında mitralyözlerin altında da ateşler altında hayatımızı zor kurtardık. Çok fazla kayıplar verdik.

Hakan Jan: Gemilere yüklenirken akrabalık gözetilmedi, aynı köyden olmaları gözetilmedi. Gemi doldu kim bindi binemedi, bakılmadı yola çıkarıldı. Tabi burada bir ticari rantta olduğu için ve gemiye binenlerin birçoğu da silahsız olarak bindiği için Karadeniz'de sahilden biraz gemiler uzaklaştıktan sonra bu gemilerin birçoğu boşaltıldı. Yani boşaltıldıktan kastım silah zoruyla insanlarımız denize atıldı.

Beycan Batur: Karadeniz mezar oldu çoğuna zaten.

Ayten Kazokoğlu: Neredeyse o denizin rengi kırmızıya boyanacak kadar zayıyat vermişiz.

İlhan Kıymet: Bir Abhaz kadını da çocuğu kucağında vefat ediyor. Vefat edince onu denize atarlar diye sağmış gibi bir izlenim yaratıp ninni söylüyor, kucağında sallayıp uyutuyormuş gibi yani çocuğun denize atılmasını istemiyor.

Dr. Faruk Ermemiş: Rus yazar var diyor ki sahile insan başları vuruyor karpuz gibi. Kadınların saçlarını kargalar koparıp yuva yapıyor. Erkeklerin sakallarını koparıp yuva yapıyor diyor. Yani bunu düşmanın bile görmesini istemiyorum diyor.

Nuriye Aydın: Sürgün, çocuğun ölüyor, eşin ölüyor, annen ölüyor, baban ölüyor. Yani hiçbir şey yapamıyorsun. Gümbür gümbür denize dökülüyorsun. Kendi canını mı düşüncen yanındakilerin canını mı? Yani bunu yaşamak çok çok kötü bir şey kimseye yaşatmasın.

Hikmet Neguç: Bizim insanlarımızda şöyle psikolojik bir olay oluştu. Bu denizde yaşayan balıklar bizim insanlarımızın etiyle beslendiler diye bizim Çerkesler onu yemezler.

2. KAFKAS HALKLARI'NIN İSKÂN EDİLMESİ

Murat Seyok: Gelenlerin aslında büyük kısmı başlangıçta Balkanlar'a yerleştirildi çoğu insan Türkiye'ye. Esas Anadolu'ya giriş olduğunu söylerler. Aslında Balkanlar'da çok yoğun sayıda Çerkes göçü yaşandı.

Hakan Jan: Avrupa'nın içerisinde Balkanlar'da, Arap Yarımadası'nda, Afrika'da keza Ortadoğu'da birçok yerde varız.

Hikmet Neğuç: Bugün Arjantin'de, Şili'de, Madagaskar'da, Ürdün'de, Suriye'de Balkanlar'ın her tarafında, Afrika'da birçok yerde Çerkes var.

Prof. Dr. İlhan Genç: O tarihlerde 1850'lerde göçler başlayınca tabii rastgele bir göç olup yılmalar olur, can kayıpları olur bunlar büyük tehlike arz ediyordu. Bu nedenle de bir muhaciri komisyonu kurdu. Kafkasya'dan gelen bu insanları nerelere yerleştirebiliriz diye planlamalar yaptı devlet. Bu komisyon marifetiyle tabii çok dikkatli yapıldı. Çünkü sosyolojik bir olaydı.

Murat Seyok: Kafkasya bölgesi'nden gelen birçok halk var. Türkiye'ye savaş nedeniyle gelen birçok halklar Adigeler, Abhazlar, Asetonlar, Karaçaylar, Balkarlar.

Memduh Ceylan: Hemen hemen hepsi aynı kıyafeti aynı kültürü yansıttıkları için Osetlere' de Çeçenler'e de diğer Abhazalar'a da tiplerine bakarak kıyafet aynı davranışlar birbirine yakın hepsine Çerkes demiş.

Hakan Jan: Çerkes sözcüğü aslında kendimize verdiğimiz bir ad değil. Bize farklı topluluklar tarafından atfedilmiş bir siyasal sözcük.

Yahya Kazakoğlu: Tabii bu sürgünden gelindiğinde Osmanlı'da Çerkesler'i stratejik olarak yerleştirdi. Çerkes topluluklarının tamamen bir hilal şeklinde yerleştirildiğini görebiliyoruz. Bakıldığında Çerkesler'in yerleşim yerlerine Samsun'dan başlıyorsunuz. Şöyle Anadolu'yu düşünün bir hat şeklinde aşağıya inin. Samsun, Tokat en son Adana Tufanbeyli, Hatay Reyhaniye, Ürdün Amman vesaireye de gidiyor. Dolayısıyla sanki Osmanlı'nın sağ tarafını kapatmış bir çizgi görüyoruz. Çünkü bunlar oldukça askeri militarist topluluklardı. Ata binen kişi sayısı azdı. Anadolu toprakları ise uzun yıllar Osmanlı'nın savaşları sonucunda artık önemli savaşkan gücünü, erkek nüfusunu hastalıklar şunlar bunlarla oldukça zayıflamış durumdaydı, kaybetmiş durumdaydı. Dolayısıyla bir de Balkanlar'a bakalım. Balkanlar'da Romanya, bugünkü Kosova, Yugoslavya bölgesinde yerleşimleri görüyoruz. Sanki şöyle bir taraftan yaya alınmış bir İstanbul düşünün. Bir de üçüncü bir güvenlik çemberi konuluyor. Nedir? İşte Karacabey. Çerkesler'in yoğun olduğu yerleri düşünelim. Biga, Gönen bir güney Çerkesköy ismiyle müsemma, batıda Trakya doğuda da Sapanca, Adapazarı, Düzce bölgesinde bir halka. Adeta iki çemberle Osmanlı'nın başkenti çember altına alınıyor.

Murat Seyok: O dönem insanlar şunu düşündüler. İleride payitaht da bir tehlikeye girerse burayı savunmak konusunda bu adamlardan destek alabiliriz düşüncesi vardı.

Nejat Özsoy: İlk etapta 1864'te ağırlıklı olarak Çerkesler geldi Düzce'ye. 1869 yılı Kastamonu Vilayet Sallanamesi'ne baktığımızda şöyle bir ifade var “*Külliyetli muhacirini Çerakise iskân bulunmuştur*” diye bir ifade var. Yani rakamsal olarak gerçekten büyük bir göç aldı o zaman Düzce. Abhaza göçü ise 1877- 78 Osmanlı Rus Harbi sonrası yoğun olarak yaşandı.

Memduh Ceylan: Osmanlı biliyorsunuz yeniliyor. Yenilince Berlin anlaşması yapılıyor. Berlin anlaşması yapılırken Ruslar oraya özel madde koyduruyorlar. Açıp bakabilirsiniz, Çerkesler Balkanlar'dan göç ettirilecektir diye.

Yahya Kazokoğlu: Dolayısıyla sürgünde gelen Çerkesler'i iki gruba ayırabiliriz. Bir benim babalarım gibi 1864'te buraya gelenler, iki Balkanlar'a gidip Balkanlar kaybedildikten sonra 13 yıl sonra ikinci bir sürgün yaşayanlar.

Nejat Özsoy: Bunun daha acı bir tarafı var. Üçüncü sürgünü yaşayanlar var hatta dördüncü sürgünü yaşayanlar var. Balkan sürgünü sonrasında büyük bir grup Orta Doğu'ya yerleştirildi. Orta Doğu'ya yerleştirilen Çerkesler, Suriye, Ürdün ve İsrail'de de birkaç köy olmak üzere iskân edilmişlerdi Biliyorsunuz malumunuz Suriye'deki iç karışıklık neticesi yakın zamanda Suriye'den de üçüncü bir göçle Türkiye'ye gelen Çerkesler oldu. Bu Çerkesler'in bir kısmı da Düzce'ye geldiler.

Prof. Dr. İlhan Genç: Türkmenler vardı nüfus olarak Düzce'de ama Düzce henüz daha kaza bile değildi. Düzce bu göçlerle beraber özellikle Çerkes, Abhaza daha sonra Gürcü göçleriyle beraber hayli köye iskân edildi. Bu iskânlar tabii bir romantizm de olmadı elbette. Çünkü dışardan gelen insanlara devlet arazi tahsis etti.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Senetler iskân edildikleri yerlerde yirmi yıl kalma şartıyla veriliyordu. Bu çerçevede yirmi yıl dolduğunda tekrar akrabalarla bir araya gelmek isteyen kimselerin bu yerleri ellerinden çıkartıp, satıp akrabaların buldukları yerlere göç ettiklerini görüyoruz.

Yener Cengiz: Abhazalar, Adigeler ve Ubohlar vardır. Bunların ağırlıklı olduğu bir yerleşim yeri vardır burada. Bunlar da kendi içerisinde Abzekler, Şapsılar, Abhazalar, Aşualar, Aşaruvalar, Abzıplar, Ahçipsalar gibi terimlerle birbirimizi ayırırız. Ama tabii temel de hepimiz Kafkas kökenli aynı kültüre sahip olan insanlarız.

Ayten Kazokoğlu: Düzce'ye gelen boylar içerisinde üç ayrı boyu vardı. Şapsılar, Abhazlar, Ubohlar.

Hikmet Neguç: Ondan sonra Besliler, Kaberdeyler. Kaberdeyler iç içe bölgedir ama Düzce'de bir köy Kaberdey bölgesi vardır.

İlhan Kıymet: Abhazlar dağlık bölgesinde tercih ettiler bu ısıtma gibi çeşitli hastalıklar nedeniyle. Çerkesler, Adigeler biraz daha düz bölgeleri seçtiler Düzce bölgesinde.

Yahya Kazokoğlu: Mesela bugünkü Şabuç Köyü'nü düşünün güney bölgesi. Kuzey bölgesinde de Aynalı Köyü, Hatip köyü. Öbür ki tarafta Kazokoğlu köyü bugün Kalıcı Konutlar'ın olduğu bölgeyi düşünün. Yani güneyinden kuzeyine kadar ovanın her bölgesine yerleştiklerini görüyoruz.

Sinan Tahan: Abhazlar diğer Çerkes boylarından farklı olarak ovada oturmazlar. Şu an içinde bulunduğumuz köy de dâhil orman köyleridir.

Nejdet Akoğlu: İşte kasaba dediğimiz Konuralp bölgesine orada Aybaşı köyü var Abhaz köyü. Oraya yerleştikleri söyleniyor. Bu tarafta Akçakoca'ya bağlı Esmâ Hanım Köyü var. Hem Zonguldak tarafından hem Kefken yani Karaağaç bölgesinden gelenlerin Düzce'yi oluşturduğunu söylüyorlar.

Memduh Ceylan: Gelen insanlar kendi geldikleri bölgeye benzer yerlere oturmak istediler ancak tabii böyle bir olanak yok. Neden? Osmanlı nereye göstermişse oraya oturmak zorunluluğu var. Düzce bugünkü gibi böyle güzel yeşillik işte oluk düzlük bir alan değildi.

Hakan Jan: Ama iskân edildikleri yeri daha önce iskân edildikleri yerlere benzetmeye çalıştılar.

Murat Seyok: Tabi buralar bataklık. Ben hatırlıyorum o dönem tarlalarımızın etrafında hendekler kazdılar. Bu toprakları tarım yapılabilir hale getirdiler.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Tabi ovaların ve bataklıkların kurutulması ve iskâna açılması ve gelen muhacirlerin bu yerlere yerleştirilmesi bir imkân sağladı devlete de. Gelen muhacirler için bir yaşama alanı sağladı bu durum.

Elanur Tekir: Fakat Düzce bataklık. Sıtma baş gösteriyor, sinek var bir sürü. İşte baş edemedikleri bir doğa var orada. Bilmedikleri bir doğa var.

Saadettin Aydın: Kıyafetler Kafkasya'da kaldı. Burada uzun müddet zaten herkes ne bulduysa giydi ve oradan gelirken üstünde ne vardıysa veyahut da yedeğinde ne aldıysa giymiştir.

Beycan Batur: Lisan yok, üstte başta yok, para yok, mülk yok.

Aykut Özkurt: Yabancılık çektiler, yokluk çektiler, sıtma denen bir illetle de mücadele ettiler. Buna rağmen hayata tutundular bir şekilde.

Memduh Ceylan: 1945'e kadar çalılık çırpılık yerleri açma yaptılar işte bataklık şeyleri kuruttular vesaire.

Murat Seyok: Tarım yapmayı burada tekrar öğrendiler. Çünkü burası yine farklı coğrafya. Kafkasya'ya ektiğinizi belki burada ekmiyorsunuz. Orada şeker pancarı yoktu burada şeker pancarı ekmeye başladı, orada tütün yoktu burada tütünü öğrendiler. Tütün işçiliğinin nasıl olduğunu öğrendiler.

3. SOSYAL-KÜLTÜREL YAŞAMLARI: “HABZE, HAYNAP, PUR, KAŞEN, AVUJ...”

Lhuuj Saadettin Aydın: 1864'ten bu yana ama sürünerek ama kendi işlerine gelip de Türkiye'de geçirdikleri bu kadar sıkıntı ve yaşam tarzında öz olan örf adetlerini kaybetmeyen bir millet herhalde sadece Çerkesler'dir.

Prof. Dr. İlhan Genç: Hem mimaride hem giyim kuşamda, konuşmalarda estetiğe çok önem verdiklerini düşünüyorum.

Hakan Jan: Şimdi sosyal kültürel bir yaşam var. Bir Çerkes'in bahçesinin dizaynının nasıl olması gerektiğiyle ilgili atadan gelen bir kültürel yapı var. Evinin nasıl olması gerektiğine dair bir kültürel yapı var.

Memduh Ceylan: Bahçe kültürümüz vardır. Evin içinden önce bahçe. Yoldan uzak çünkü orada cenaze, düğün, misafir ağırlama gibi ritüellerin olacağı yoldan geçen herkesin önce göreceği

yer evin önüdür, bahçendir. Seni yansıtır, kimliğini, karakterini yansıtır. İçerisi temiz mi kirli mi önce bahçenden belli olur yani.

Lhuuj Saadettin Aydın: En önemlisi ise çocukların oynaması için. Bizim çocuklarımız yolda oyun oynamaz, bahçesinde oynar.

Memduh Ceylan: Bahçe hayvanların barınacağı yer, onun dışında tavuklar için kümes. Ayrıca misafir geldiği zaman misafirin kalacağı ‘haçeş’ dediğimiz ayrı bir mekân oluşturuluyordu. Bunun için bahçe lazım.

Arife Batur: Misafire bambaşka bir şeyle bakılır. Değerli bir kişidir gelen. Yani çok çok değerlidir. Çok değer verirler misafire.

Memduh Ceylan: O bahçe süpürülür yetmez. Herkes kendi evinin önünde süpürür. Böylece bütün sokaklar da süpürülmüş oluyor.

Yener Cengiz: Yapı ve sistem ve yerleşim düzeni böyle olmuştur. Bunda da en büyük sebep geldikleri yeri kendilerine benzetmek.

Elanur Tekir: Aslında bilinçliydim. Hani bir oksijen deposu olduğunu, ağacın bir ömrü uzattığını. Bunların çok güzel farkındaymışlar. Çok da koruyarak hareket etmişler.

Aykut Özkurt: Valla Abhaz milletinin karakteri sevgi ve saygıdır. Sevgi ve saygı bizde olmazsa olmazlarımızdır. Bilhassa büyüklerimize karşı.

Nuriye Aydın: Evvela büyüğe saygı öğretiliyor. Misafirin ne olduğu öğretiliyor. Evde eğer büyüklerle yaşıyorsan o büyüklere gereken sevgi ve saygı öğretiliyor.

Arife Batur: Mesela kızlar misafiri yatırmadan bütün rahatlığını temin etmeden gidip odasına yatmaz. Ev sahibi de öyle.

Elanur Tekir: Bütün insanların yapması gereken şeyleri bir gelenek haline getirmişler. Bizimkiler örf adet şekline dönüştürmüşler, aslında baktığınızda temel kurallar.

Yener Cengiz: Bir düğüne giderken önden kim gidicek, hediye zarfı kim verecek, bizi kim karşılayacak, nereye götürecektir, acaba şöyle bir şey olur mu gibi sorulara yer yok bizde. Çünkü her şey o kadar bellidir ki rahat rahat elinizi kolunuza sallaya sallaya gidirsiniz. Protokole uygun konuşursunuz, protokole uygun oturursun, o protokole uygunda uğurlanıp evinize dönersiniz.

Hakan Jan: Düşmanına nasıl davranacağını, nasıl giyineceğini, sofraya nasıl oturacağını, küçüğüne nasıl muhatap olacağını, ailedeki duruşun, cenaze nasıl olur, düğün nasıl yapılır.

Yahya Kazakoğlu: 400-500 km ötede oturan bir Çerkes topluluğunun kız alma veya evlilik veya cenaze adetiyle, 1000 kilometre güneyde oturan başka bir topluluğun hemen hemen çok ufak nüans farklılıkları haricinde aynı olduğunu görebiliyoruz. İşte buna biz ‘kabze’ diyoruz.

Yener Cengiz: Abazaca’da ‘*alayfa kabze*’ yani Adigeler’in ‘*habze*’ dediğiyle aynı. Öğretiler bütünü, kurallar bütünü gönüllülük esasına dayalı kurallar bütünü diyelim. Hayatımızın her anında etkilidir.

Lhuji Saadettin Aydın: Bizim yaptığımıza biz *'habze'* diyoruz Çerkesce *'habze'* Türkçe örf adet diyoruz.

Arife Batur : *'Alayfa kabze'* adet ama gayet katı adet.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Burada düşünme tarzından konuşma tarzından her şeyiyle işte küçük çocuğa uygulanacak kurallar vesaire. Toplum kendisi geliştiriyor bunu. Örfümüz, âdetimiz, geleneğimiz neyse işte kuralımız budur diyor. Toplum buna uymak zorunda kalıyor.

Hatice Tekir: Yapılan bir cezanın hapis değil de toplumdaki dışlanmak gibi bir kuralı vardır.

Hakan Jan: Bizim tarihimizde bildiğimiz bir hapisanemiz yok. Çerkes toplumunun hapisanesi olmadı ama yaptırım uygulamaları var yani ağır yaptırımları.

Yener Cengiz: En büyük şey köyden sürgün edilmektir. Bitti. Sürgün yediğiniz zaman o toplumun içerisinde bir daha yer edinme şansınız yok. Cenazeniz problemlili, düğününüz problemlili, hastalığınız problemlili geçer. Yani bu toplumda yer bulamazsınız, o yüzden de atacağınız adımlara dikkat etmek zorundasınız.

Nejat Özsoy: Çerkeslerde çok ilginç bir böyle sihirli bir söz vardır. *'Vadi gabaha'* derler. *'Sen Çerkes değil misin?'* eğer bunu sana soruyorlarsa çok büyük sıkıntı.

Beycan Batur: *'Haynap', 'yemuk', 'Asığnohi! Çilem Sıyojin'*⁵

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Bu kelimeler hakikaten anahtardır. Toplumu frenleyen. İşte yaptığın şey uygun olmaz diye. Toplumda bu kurallar çiğnendikleri zaman kesinlikle taviz verilmez, cezaya çarptırılır.

Hakan Jan: Şimdi *'haynap'*ın Türkçe karşılığı ayıplanma gibi kullanıyor. Ama sözcük olarak napı, yüz surat; hay ise pisliği ifade eder. Yani bu hayvansal bir pislik de olabilir ama başka bir şey de olabilir. Yani kötü bir pislik, atık. Şimdi siz bir insana *'haynap ettin'* dediğin zaman ya da *'haynap'*ı dediğin zaman o adamın kesinlikle doğru bir şey yapmaması lazım. Yani yüzüne pislik atılmış sıfatı vuruluyor.

Nuriye Aydın: *'Haynap'* ise bu yasak zaten. Yapmaman gereken bir şey ama küçüğüne ama büyüğüne ama eşine ama çocuğuna yapılmaması gereken bir şey. O *'haynap'* yasak demek zaten.

Cengiz Yener: Bizim bir atasözümüz var. *"İyi yaşlı olmayan yerde iyi genç yetişmez"* diye. Yani sana yol gösterecek sana önderlik edecek uygulamalı olarak söylüyorum bunu, sadece sözel anlamda değil. Öyle büyüklerin yoksa hiçbir yerden bir şey öğrenemezsin.

Yahya Kazakoğlu: Bir annenin ya da bir babanın kendi çocuğunu savunması yanlış kabul edilirdi. Örneğin müdürle kavga mı edeceksiniz? Hayır, siz etmeyeceksiniz. Amcanız, komşunuz söyleyebilir hatta amca da hoş değil. Dayınız söyleyebilir, komşunuz söyleyebilir. Toplum önde geldiği için bencillik biraz kınanıyordu ve geride bırakılmaya çalışılıyordu. Dolayısıyla mesela bir

⁵ Mahvoldum! Millet ne der?

haksızlığa uğradığında diğer toplumlarda normal nedir? Çocuğun hakkını önce anne baba savunur. Bizim Çerkesler’de annenin babanın kendi çocuğunun hakkını savunması bir skandal kabul edilir.

Hikmet Neguç: Çocuklar bizde toplumun malı olarak görünür. Yani toplumun insanı olarak görülür, yani o senin çocuğun benim çocuğum diye böyle bir ayırım yoktur.

Hakan Jan: Mesela ‘*pur sistemi*’. Kısaca anlatacağım. Nasıl yaşanılır, nasıl adam olunur ruhunu aile duygusallık içerisinde veremeyeceğini düşünerek erkek çocuklarına başka çocuklarına verdiler tarihte.

Ayten Kazokoğlu: Erkek çocukları uzun seneler, bizim nesillerde olmayan komşu ailelere gönderilmiş. Belli bir yaşa kadar kendileri ellerinde şımarık edecekler diye.

Murat Seyok: Dayılar, çocukları eğitirdi. Baba, oğluyla çok yüz göz olmazdı anne de olmazdı.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Kız çocuğu hele ki evin gülü olarak görülür. Ona abileri olsun kardeşleri olsun saygıyla yaklaşır. Onu hiç incitmek istemezler böyle bir anlayış.

Elanur Tekir: Kadına değer veren bir topluluk bizim toplumumuz. Bizde en büyük suçlar nedir diye sorarsanız kadına şiddettir.

Dr. Faruk Ermemiş: Bayanlara karşı biz çok saygılıyız, mazeret üretilmez.

Ayten Kazokoğlu: Esasında çok bilinçli Çerkes kızlar. Yani yanlış anlamayın modayı da takip ediyorlardı. Oyunlarımız güzeldi çünkü oyunlarımızda asla kol kola girmek yoktu. Kızlarımızın çoğu Çerkes oyunu oynardı, mızıkça çalarlardı. Ondan başka girdikleri aileye saygı göstermek zorundaydılar.

Arife Batur: Çerkes kızları çok rahattır. Mesela böyle çok fazla ev işine sokmaz anneler. Onlar böyle el bebek gül bebek yetişir.

Sinan Tahan: Bizde dikteyle kızı bir yere vermek gibi bir kavram yok. Yüzyıllardır kızlarımız kendi tercihleriyle evlenirler. Görücü usulü evlenme olmadığı için kız ve erkek birbirleriyle konuşarak evleniyor.

Memduh Ceylan: Görücü usulü kesinlikle yok yani Çerkesler’de. ‘*Kaşenlik*’ de işte bu.

Murat Seyok: ‘*Kaş*’ demek getirmek demek. Yani getirilebilecek namzet gibi Türkçesi bu, yani evlenilebilecek kız anlamı var bunda.

Selma Neguç: Genel olarak mesela kızla erkek konuşuyorsa ve bu ilk önce gırgır mahiyetinde başlar, sonra iş ciddiye dönerse annesine söyler. Aileden mutlaka biri bilir ama anne bilirse baba da bilir.

Memduh Ceylan: Kız ve erkeğin birbirini tanımamasını sağlıyor. Bu çok uzun bir süre sürebilir mesela ben yedi yıl konuştum evlendiğim kişiyle.

Arife Batur: Yani bunun altını çizeceğimiz tek şey güven.

Nuriye Aydın: Sana tembih bile etmezler evden çıkarken. Dikkat et kızım demezler çünkü güven veriyorsun. Sana da güveniyorlar, karşındakine de.

Murat Seyok: Bir erkeğin her köyde beş, altı tane kaşeni olabilir. Bir kızın beş, altı tane kaşeni olabilir.

Hikmet Neguç: İnsanlar ne zaman uyum sağladıklarını anladıkları zaman o zaman kendi aralarında sözleşirler. Bu sözleşmede 'avuj' verilir. 'Avuj' nedir? Bir hediyedir. Mendil olabilir, eşarp olabilir.

Sinan Tahan: Kız babasından istenmez bizde. Kızın amcası, dayılar hatta dayının söz hakkı vardır. Dayı ve amca, baba adına onlar karar verirler. Onlar yönlendirirler tabii babanın bilgisi ve rızasıyla.

Murat Seyok: Biz de kız istemeye anne baba da gitmiyor. Onlar diyorlar ki kız tarafının da tanıdığı bizim de tanıdığımız, toplumda itibarı olan bir abiyi, bir ablayı yani bir teyzeyi heyet olarak gönderelim diyorlar.

Yener Cengiz: Onlar da değerli isimlerdir. Çünkü böyle isimleri göndermek için saygıdeğer birilerini bulmanız gerekir. Çünkü gittiğiniz yere önem verdiğinizi gösterir bu. Gelecek kişilere 'aşta' dediğimiz o koç ya da koyun ya da neyse küçükbaş koyun kesilir.

Elifnur Tekir: Koyunun kellesinin özel bir şeyi vardır. Onu ikiye bölerler. İşte o şeyin kulağı dahi üzerinde olacak. O tertemiz soyulur. Çok özel bir işçiliktir. Sağ kafa büyüğün önüne koyulur yani bu onun için özel kesildiğini anlatan bir şeydir.

Yener Cengiz: Aşta dediğimiz hayvanın sadece sağ tarafını kullanırsınız.

Elifnur Tekir: But başka bir şey anlatır, ciğer başka bir şey anlatır. Herkesin önüne de gidecek olan parçalar bile ayrıdır.

Yener Cengiz: Kadından çok sembolize ettiği şeylere atıf yapan bir sofradır bu. Atıyorum çenesi, bazı bölgelerimizde çıkartılırsa hiç konuşmayın konuya hiç girmeyin demek, bazı bölgelerde de tam tersi. Ya da düzenlemede bir terslik var bir şeylerin yeri değişik, mesaj veriliyor bize. O sofrayı okuruz eğer olumlu herhangi bir problem yoksa sofraya geçilir.

Yahya Kazokoğlu: Şimdi bugünkü anlayışımızdan çok farklı bir düğün yapısı var ama tabii kendi içinde de onun bir izahı ve bir mantalitesi var. Hiç bir adet boşuna doğmuyor. Normal otantik köy düğünleri eskiden cumartesi akşamı pazar gündüz yapılırdı. Damadın da orada bulunması biraz ayıp adledilirdi.

Elifnur Tekir: Ayıptır evlenecek ortada böyle gözükmez.

Yahya Kazokoğlu: Bir damat evi denilen işte 'malho vune- şavo vune' dedikleri bir evde arkadaşlarıyla beraber olurdu. Kız da hiç oturmazdı gelin olsa bile düğünde ayakta durur ve ciddi bir şekilde beklerdi. Bunun oynaması, işte göbek atması, eğlenmesi çok neşeli bir halde olması bundan önceki ayrıldığı köyüne ve ailesine bir vefasızlık kabul ediliyordu.

Memduh Ceylan: Her düğünde ‘*hatiyako*’ dediğimiz düğün yöneticisi var, hem kız hem erkek.

Nuriye Aydın: Kim kimle oynayacak, nasıl oynayacak, şimdi hangi oyun oynanacak, grup mu bireysel mi? ‘*Hatiyako*’, onlar oyunun düğün anını organize edenler yönetenlerdir.

Selma Neğuç: Oyuna da herkes çıkmaz. Kendini çok iyi ifade edebilenler oyuna çıkar. Evliler de oynar ama bekârlara daha çok öncelik verilir.

Yahya Kazokoğlu: Mızıka yavaş yavaş çalmaya başlar. Onla beraber tahta da çalmaya başlar. ‘*Deju*’ diyoruz. Bu “deju” dediğimiz aslında çok sesli bir koro.

Beycan Batur: “*va ha ha va ha ha*” diye söylerdi. Söylerken bir başkası da “*tinise bo daha*”, yani gelinimiz çok güzel çok güzel gelin aldık der. Onunla beraber tekrar bir şey söylenir. Damadımız şöyle iyi... Bu şekilde oyun hızlanır, tempo kazanır mızıka ile beraber. Ara veririz bir dinlenir şeylerden şöyle vola alırlar, figürlerden vazgeçerler. Bir tur atarlar nefeslenirler tekrar bir bu ahenk bu armoni bu şeyler başlar oyunlarını bitirirler.

Elifnur Tekir: E günümüzde biraz daralttık tabii ki. Eskisi kadar değil. Üç gün üç gece falan olurdu eskiden.

Memduh Ceylan: Bu köyün bütün gençleri, yakın köylerin bütün gençleri bu düğünün sahibidir. Yani bu düğün sahibinin evlenenin kardeşiyle bu köyden bir gencin arasında hiçbir nüans farkı daha yoktur.

Lhuuj Saadettin Aydın: Gelin ilk eve girerken Kur'an-ı Kerim ile bütün bir ekmek koltuğuna konur.

Yahya Kazokoğlu: Üzerinden işte diğer toplumlarda olduğu gibi farklı materyaller atılabilir bereket anlamında. Yani bu parasal şey, değeri olan şeyler olabilir. Çocuklar sevensin diye içine şekerler de katılabilir. Gibi düğünlerimiz de gerçekleşiyor.

Sinan Tahan: Gelenekleri birebir yaşatmak mümkün değil hem ekonomik hem fiziksel şartlar nedeniyle.

Nejat Özsoy: Yani sadece oyun oynamakla ne biliyim hani dans etmekle vesaireyle bir kültür kendini ayakta tutamaz. Davranışsal şeyler çok önemlidir.

Beycan Batur: Memleketten uzak oldun mu dilini unutuyorsun.

Nejat Özsoy: Dili kaybetmek kendini kaybetmek gibi bir şey.

Murat Seyok: Benim şu kırık Türkçe’le bunları, kendi adımı, sülale ismimi söyleyebilmem bile bir mucize.

Kuazba İlhan Kıymet: Ana dilini bilmeyen insan kendi bölünmüş ailesinden, yakını, akrabasıyla iletişim kuramıyor.

Prof. Dr. Ali Ertuğrul: Dil kayb olduğu zaman kültür de kayboluyor. Son senelerde hele çok hızlı bir şekilde kaybolarak gidiyor.

Hakan Jan: Osmanlı döneminde kolejlere sahiptik. Düzce'de üç tane Çerkes okulu vardı. Çerkesce, Arapça eğitim veren okul vardı. 1918'den sonra savaş ortamında ve yeni Cumhuriyet döneminin geçişiyle bu okullarımız kapandı.

Nejdet Akoğlu: Yaşayan diller içerisinde Abhazca, biz yaşıyoruz. Ben öldükten sonra benim çocuklarım konuşamayacak. Anlıyorlar ama konuşamayacaklar.

Yener Cengiz: Ubuha diye bir dil zamanın rejimi tarafından yasaklandığı için başka dil konuşulması kayboldu gitti. Bunun acısını biz iyi biliyoruz, yıllardır biliriz. Bunu her platformumuzda yazarız acıyla bahsederiz.

İlhan Genç: Çerkes Dili ve Edebiyatı kurduk. Gürcü Dili ve Edebiyatı kurduk. Abhaza Dil ve Edebiyatı kurduk. Bu şunu tabii ülkemize kazandırdı. Çerkes kökenli artık Düzceli Türk vatandaşlarımız çok mutlu oldular.

Hakan Jan: Üniversite bizim kesinlikle hayal edebileceğimiz bir şey değildi. Çocuklarımız, zamanında okuma imkanı yüksek öğrenim görme imkanı olmayan bayanlarımız, birçok arkadaşımız yükseklik lisansa geliyor. Buradaki akademik çalışmaların kesinlikle hem bu ülkeye hem Çerkes toplumuna hem diasporik yaşayan bu toplumun her yerde yaşayan ferdine faydası olacağına inanıyorum.

Kuazba İlhan Kıymet: Kafkasya'yı, Kafkas halklarını tanımak isteyen, onların dillerini öğrenmek isteyen herkes, bu bölümlere müracaat edip öğrenmeleri için de zemin hazırlayan Düzce Üniversitemize teşekkür ediyoruz.

Lhıuj Saadettin Aydın: Biz bir bayrak bir dil üzerinde birleşelim, ülkemize sahip çıkalım ama kendi hanemizde de kendi kültürümüzü kendi dilimizi konuşalım.

Kaynakça

Altın, H. (2019). XIX. Yüzyıl Batı Anadolu Bölgesine Kafkas Göçleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Berzeg, N. (1996). *Çerkes Sürgünü Gerçek Tarihi ve Politik Nedenleri*. 1. Baskı, Ankara: Takav Matbaacılık.

Kanat, S. (2011). Osmanlı Devleti'ne Yapılan 1864 Kafkas Göçü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akoğlu, Nejdet (İş İnsanı).

Altın, Fehmi (D.Ü. Fen Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi).

Aydın, Lhıuj Saadettin (Emekli Öğretmen).

Aydın, Nuriye (Ev Hanımı).

- Batur, Beycan (İş İnsanı).
- Cengiz, Yener (İş İnsanı).
- Ceylan, Memduh (Öğr. Görevlisi).
- Ermemiş, Faruk (Emekli Öğr. Görevlisi).
- Ertuğrul, Ali. (D.Ü. Fen Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi).
- Genç, İlhan (D.Ü. Fen Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi).
- Jan, Hakan (Düzce Adige Kültür Derneği Bşk. Yrd.).
- Kıymet, İlhan (Düzce Abhaz Kültür Derneği Başkanı).
- Kılıç, Erol (Kafkas Abhazya Dayanışma Komitesi Üyesi).
- Kazokoğlu, Ayten (Emekli Öğretmen).
- Kazokoğlu, Yahya (İş İnsanı).
- Neguç, Hikmet (İş İnsanı).
- Neguç, Selma (Ev Hanımı).
- Özsoy, Nejdet (D.Ü. Fen Edebiyat Fak. Lisans Öğrencisi).
- Seyok Murat (İş İnsanı).
- Tahan, Sinan (Avukat).
- Tekir, Elifnur (İş İnsanı).